

Innlandet som motstand

Denne teksten er utgangspunkt for den juryerte utstillingen SIAMESISK i Kunstbanken Hedmark kunstsenter og Oppland Kunstsenter 2. november – 29. desember 2019

Forleden holdt jeg en kuratorsamtale hvor min samtalepartner gjorde et nummer ut av at Alf Prøysen og jeg visstnok skulle komme fra hver vår side av Mjøsa. Jeg fyrte meg opp i stolen og utbasunerte at visst faen kommer både Prøysen og jeg fra Ringsaker! Samtalepartneren responderte med at han alltid hadde trodd at jeg var totning. Jeg reiste meg brått opp og lot som om jeg skulle slå til ham, men bare på spøk selvsagt. Han er ikke den første som har tatt feil.

Grenseoppgangene mellom Oppland og Hedmark har lenge vært sett på som en kuriositet for folk ellers i landet. Folk utenfra har rett og slett ikke skjønt greia. På nytt og på nytt har jeg måttet forklare folk at Brumunddal ikke er det samme som Gudbrandsdalen, at Tynset ikke er Trysil, at ingen av disse er på Hedemarken og at Valdres faktisk ligger et stykke fra hjembygda mi - Veldre. Sett utenfra har Hedmark og Oppland vært en slags poteito/potaato, to størrelser man lett kan forveksle.

Det er ikke uten grunn, heller. Rekk opp hånda den som kjapt kan redegjøre for fylkesgrensene mellom Hedmark og Oppland i sin helhet! Det tok meg årevis før jeg forstod hvor grensene mellom fylkene går oppe i fjellkommunene. Eller nå løy jeg, jeg vet det faktisk enda ikke. Lenger sør er det enda mer rotete sett utenfra. Hva som ligger på hvilken side av Mjøsa er et evig mysterium for de fleste, og ikke uten grunn. Dialekten min er snublende lik den Eldar Vågan har. Jeg kan gå timevis på Gjøvik uten at en eneste gjøvikenser klarer å avsløre meg på dialekten. Båttrafikk har det alltid vært på Mjøsa og folk har besøkt hverandre. Etternavnet mitt Hatterud er fra et lite bruk på Toten der min tippoldefar trådte sine barnesko tidlig på attenhundretallet. Jeg har ikke søskenbarn på Gjøvik, men har et sett av tremenninger oppi Vardal.

Moderne tider

E6 har siden 1985 vandret sømløst over Mjøsa med 1420 meter bru på tvers. Denne materielle strukturen har gjort sitt for å binde fylkene sammen. Men viktigere ting har skjedd i samme perioden, på makronivå, nasjonalt og internasjonalt. Antallet biler har skutt i været på tjue år, og folk kjører mye. Togavgangene langs Mjøsa er hyppigere enn noen sinne. Flyreiser er gått fra et luksusgode til et nødvendig onde. For mange er reiser fra Gardermoen nå like vanlig, som det en tur til byen var for drøyt tretti år siden. Den gangen byen het Hamar, Gjøvik, Lillehammer eller Kongsvinger.

Jeg husker godt den gangen familien reiste til Lillehammer da jeg var barn. Det var langt, det! Og for en by! Som lå der helt overraskende, etter milevis med bakkelandskap over Brøttum, over blåner jeg knapt kunne forestille meg at noen før hadde krysset. Jeg lurer på om barn har den samme følelsen i dag når landingshjulene toucher nok en flyplass?

Avstandene mellom Hedmark og Oppland er altså ikke de helt store lenger. Men det er de ikke-fysiske reisene våre, som flytter oss enda lengre. Med internett og sosiale medier er vi nå alle på besøk hos hverandre kontinuerlig. På Snap har jeg tilgang til de små

gledene i hverdagen fra et utvalg folk, på Face de litt større gledene fra flere folk, og på Insta endeløse rekker av selvskrytende bilder, fra folk jeg ofte ikke kjenner.

Fanga i nettet

Nettet knytter også våre kjedede familier sammen, disse intrikate strukturene av dine, mine og våre barn. Der skilsmissebarn var et mye diskutert begrep på 1990-tallet, er det normen i dag at familien kjedes i en eller annen retning. På Facebook er jeg venn med dattera til ekskona til fetteren min - denne eks-stedatterens nye samboer er nå også blitt del av min familie. Og slik fortsetter familiene å gro sidelengs, oppover, nedover, på kryss og på tvers.

Parallelt med at samlivsbruddene blir flere blir også datingmarkedet større. Påfallende ofte har tjenester som Tinder, Grinder, Møteplassen og Gaysir fått folk i Hedmark eller Oppland til å utvide søket etter partner med en litt større radius. Man bare ber om litt lenger avstand å velge innad i, og plutselig sviper man høyre eller venstre, eller melder med en person på andre sida av fylkesgrensa. Det er heller ikke lenger så intens rynking på nesa om en oppleding finner seg en hedmarking eller omvendt.

Videre har internett ført til en handelseksplasjon. Hvor vi bor bestemmer ikke lenger vareutvalget. Folk på bygda har like god tilgang til å bestille kontainerfrakt fylt med det seneste skrotet av plast eller elektronikk fra Kina som folk i byen. På bygda er overvekten sponset av billig godis fra Sverige, på samme måten som i byen. Alle får vi sett de samme seriene og filmene samtidig, om vi ønsker det. Med internett ble faktisk Norge ett.

Verden har endret seg

Verden har endret seg og de materielle og kulturelle skillene som gjorde Lillehammer til reisemålet i det fjerne da jeg var barn, de har falt bort. Det er altså historisk betingede endringer, med basis i materiell utvikling som ligger bak det faktum at Hedmark og Oppland skal bli en ny region. Det som nok var utenkelig i 1985 virker i dag både logisk og praktisk. Derfor skal kunstlivet i de to fylkene nå lære seg å snakke sammen. Kunstnerorganisasjoner, institusjoner og enkeltindivider skal inngå nye samarbeid og synergier. To sett av historier skal samenes, og en felles framtid utmeisles.

Men her ligger også utfordringen regionale kunstnere og kunstsentre vil møte i årene som kommer, hva skal man med regional kunst nå som verden har implodert i en slags überglobalisert monokultur? Hvilken som helst tenåring i Valdres, Veldre eller på Vinstra kan bli instafamous. På Lillehammer kan man, omtrent vegg i vegg med Oppland Kunstsenter spise en Brooklyn-burger for goodness sake! Only in Innlandet! Or not! Hva trenger man en egen innlandskunst for nå som verden er ett?

La oss gå en omvei om stedshistoriene. Det er mye som skiller Hedmark og Oppland, men historisk sett har fylkene vært tett bundet sammen.

Lære fra historien

Innlandsfylkene har ikke kystlinje, det har de andre fylkene. Innlandets samferdselshistorie er dermed spesiell, mye har gått via landjorda.

Hovedvei rute 7, fra 1926 kjent som Riksvei 50, og fra 1965 kalt E6 har i ulike løp kveilet seg gjennom terrenget: Før Mjøsbrua kom på østsida av Mjøsa over Brøttum, deretter på vestsida. De siste par årene har veien blitt lagt utenom en rekke tettsteder i Gudbrandsdalen, til fortvilelse for småplasser som Kvam. Videre har jernbanen vært viktig for innlandsfylkene. Se på et jernbanekart fra mellomkrigstida, jernbanelinjene lå tett i tett som åreknuter på en gammel legg. Med toget kunne man bevege seg innad i fylkene og på tvers.

Samtidig har handel og ferdsel også gått over Mjøsa, Norges største og Europas fjerde dypeste innsjø. I dialektlæra på skolen lærte vi at fjell skiller og vann binder dialekter sammen. Dette er fordi man lett beveger seg over vann, mindre lett over fjell. I begge fylkene er det både vann og fjell, men fjellene går oftest innad i fylkene, ikke mellom. Derfor er noen av de mest dramatiske dialektskillene å finne innad i hvert fylke, ikke ved fylkesgrensa.

Urbanisering, industrialisering

Begge fylkene hadde opprinnelig to byer hver, handelen var nasjonalt regulert og handelsbrev og håndverkerbrev ble fordelt i byene på omtrent samme tiden. På 1860-tallet dukket en mengde bygdesentrum opp, i begge fylkene. Disse var resultater av det store hamskiftet, der landbruket gikk fra å forsyne befolkningen direkte gjennom byttehandel, til å bli næringsliv. Vi fikk meierier, brennerier, møller, og liberaliseringen av handel i samme tiår ga hver bygd en landhandel. Samme tiår ga oss strengere lov om skolegang på bygdene, i dertil egnede skolestuer. I innlandsfylkene dukket det dermed opp en mengde bygdesentra, knyttet til landbruk og industri.

Industrialiseringen fikk sterkt fotfeste i begge fylkene, der det var rikt av billig arbeidskraft, etter hvert som landbruket effektiviserte som følge av hamskiftet. Både Hedmark og Oppland ble etter hvert arnesteder for arbeiderbevegelsen i Norge, de har de siste hundre årene vært to politisk røde fylkene i landet. Da krigen kom rammet denne de to fylkene relativt likt, med troppeforflytninger, lokale trefninger og generell motstand - men med utpreget antall medlemmer av NS i landbruket og i mindre rurale kommuner der villfarne nazi-idealister fikk stor makt.

Etter krigen kom velferdsstaten, en sosialdemokratisk nasjonsbygging, der begge fylker kom noenlunde likt ut, men også med fraflytting fra bygdene, nedlegging av industri og lokalt tjenestetilbud på sikt. Nok en gang ble de to fylkene relativt likt behandlet.

Kritisk potensiale

Alle de historiske fellestrekkene mellom Hedmark og Oppland gir en felles historisk klangbunn, en rekke historiske referanser og liknende kulturell forståelse. En skal ikke legge skjul på at et slik historisk fellesskap kan virke som en klam hånd over en, men i en globalisert verden er nettopp slike historiske fellesskap kime til en kulturell motstand også.

Samtidskunsten har et stort kritisk potensiale, men dette forblir uforløst hvis man utelukkende forholder seg til akkurat det samme som resten av samtidskunsten gjør. I

samtidskunst, og særlig blant de yngre, er det stadig trender som er populære for en periode. En kan noen ganger gjette seg til hvilken generasjon en kunstner kommer fra, gjennom å se hvilke teoretiske og ideologiske trender som tangeres i verket.

Hvis noen husker omtrent ti år tilbake så var det populært med relasjonell kunst. De siste årene har kunst som tar for seg objekt-orientert filosofi og kritikk av antropocen tidsalder vært populære. Mange unge kunstnere går til teorien i flokk og de ender med å lage verk som ikke betyr stort i periodene etterpå. Det må ligge en friksjon i kunstverk, noe grus i maskineriet, for at ikke verkene skal virke selvforklarende og kjedelige.

En måte å skape dette på er gjennom å knytte verksproduksjon opp mot regional kulturhistorie, lokal materiell kultur, lokalt håndverk og landsdelens mytologier.

Nasjonalismeproblemet

Regional identitet kan også være et bolverk mot ubehagelige trekk i tida, den gryende reaksjonære nasjonalismen. Radikale høyrepartier vinner fram i Sverige, Polen, Ungarn, Tyskland, Danmark, Hellas, Italia og Frankrike. Disse partiene finner hverandre i en lengsel etter å gjøre landene great again. Partiene bygger som regel på Store Nasjonale Myter, de fleste løgnaktige, mangelfulle, sjablongpregede myter som utelater store deler av historien. Disse nasjonale mytene overser alltid unntakene.

I Norge har den radikale høyresiden valgt å se bort fra at minoriteter, kulturelle avvik og enorme regionale forskjeller historisk sett har preget landet, mer enn fellestrekk. Finnmark, Sogn og Fjordane og Innlandet har fint lite felles om vi ser litt tilbake i historien. Det er som om landet har bestått av en mengde små nasjoner. Historien om et Norge med stor N er en historie konstruert i ettertid.

Dette grepet, der nasjonene bygges, gjør reaksjonære for å få oss samlet i motstand mot det disse oppfatter som trusler utenfra. Det reaksjonære høyre hater moderne kunst, hiphopkultur, skeiv kultur og mørkhudede – nei unnskyld – muslimer.

Disse fordummende, nasjonalistiske konstruksjonene om de gode gamle dager vil ete oss alle, hvis vi ikke passer på. De fleste av oss er faktisk minoriteter, de fleste av oss vil kunne bli ofre for reaksjonær, nasjonalistisk politikk.

Innlandet som motstand

Ved å fundamentere samtidskunstproduksjon i regional egenart og historie kan man stikke hull på store, nasjonalistiske fortellinger som avler hat. Regionen Innlandet kan være en av mange motfortellinger til ideene om det Nasjonale. Samtidig som den kan være et alternativ til en masseprodusert ideologiproduksjon, med potensielt meningsløse verk.

Samtidskunsten har alltid hatt en kontinuerlig rolle som målbærer av avvik. I samtidskunsten males de andre bildene, lages de andre formene, igangsettes de andre aksjonene, påpekes unntakene, påpekes det som man ikke ser i en travelt mediert hverdag.

Om kunstneren velger å gjøre dette gjennom figurativt oljemaleri, naturakvareller, abstrakte konstruksjoner, konseptuelle strategier, performative praksiser eller tradisjonsbundet kunsthåndverk, så er rollen den samme over alt: Kunstneren ser det andre ikke ser – og viser dette til oss andre.

Nettopp derfor er det så viktig å sikre framtida for regional kunst i Innlandet. Sammenslåingen av to kunstfelt, fra fylker som har snublende mye likt, sikrer et bredt utgangspunkt for spennende kunst og kulturell motstand. Man kan gå i dialog med verden rundt, med historien, med materielle forutsetninger og utbredte ideologier – men man gjør det med et annet utgangspunkt.